

"צלליות"

אמיר גוטפרינד

סיפור עברי מהמחצית השניה של המאה ה-20

ריכוד חומרים, פרשנות, עיצוב ועריכה - גלית טולדו משגב

קישור למופע צלליות

קישור לסרטון הדרכת צלליות

קישור למופע צלליות של א. אלמוזנינו

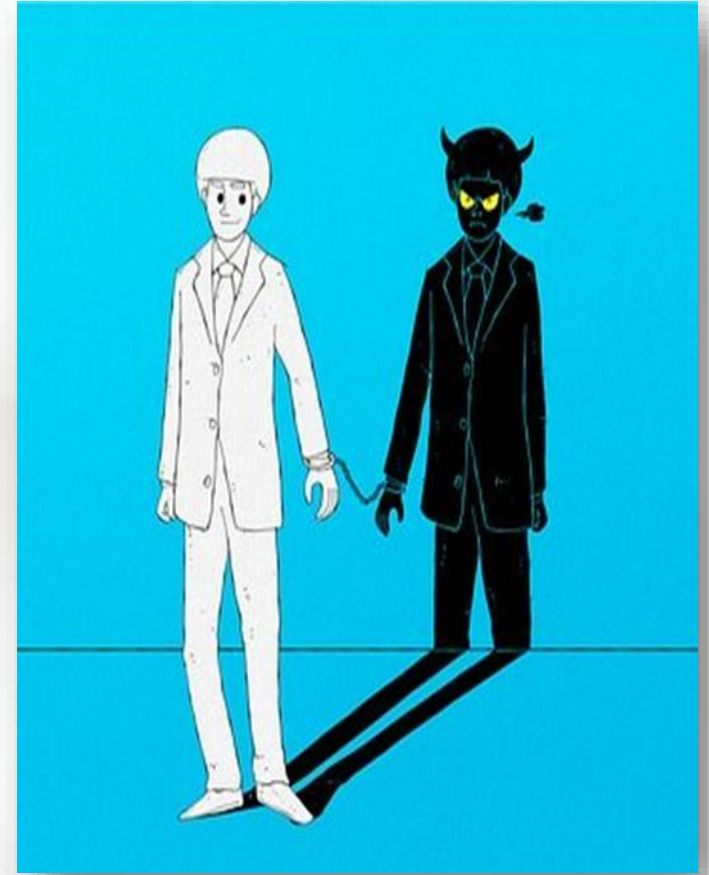
קישור להדרכת צלליות ע"י א. זהריאן

צללי
צלליות

מה ההבדל בין צל לצלליות?

ריכוד חומרים, פרשנות, שיצוב ועריכה - גלית סולדו משגב

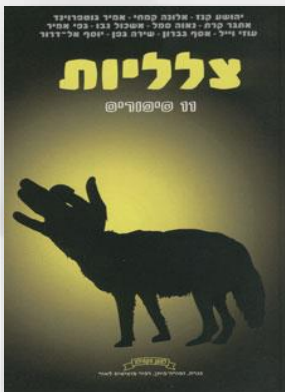

תוכן העניינים

- רגע לפני... מעניין לדעת....
- הסיפור - קישור לקריאת הסיפור
- מבנה היצירה (אקספוזיציה, סיבוך, שיא והתרה)
- הרעיונות והביקורת החברתית
- הדמויות (הנער-המספר, דוד נתן, דמויות נוספות)
- דרכי עיצוב: שם היצירה, מוטיבים, ארמזים, אנלוגיה
- לסיכום
- קישור לסרט
- שאלות לדוגמה + תשובה
- מקורות

רגע לפני... מעניין לדעת....

הסיפור "צלליות" מאת אמיר גוטפרינד פורסם לראשונה בכתב-עת "ארץ אחרת", גיליון 7, בשנת 2001. הסיפור התפרסם שוב בשנת 2005, והיה לסיפור הראשון באנתולוגיה (שאף נקראת על שמו) בעריכת אתגר קרת. **"האנתולוגיה כוללת 11 סיפורים קצרים שעוסקים בשבירות נפשו של האדם, וכל הרווחים מהספר יועברו לעמותת אנו"ש, המסייעת לפגועי נפש להשתלב מחדש בחברה הישראלית"**. (מתוך: הכריכה האחורית של האנתולוגיה "צלליות")

הסיפור "צלליות" מסופר מנקודת מבט של נער הדולה רסיסי סיפורים על ניצולי השואה במשפחתו ובסביבתו. סיפור התבגרותו של הנער-המספר הכרוך בחשיפת סודות והצצה לחייהם של המבוגרים שהשתיקו את השואה. דרך הסיפור עולה ביקורת על החברה הישראלית.

גוטפרינד עסק בנושא הסיפור עוד קודם לכן, ברומן הראשון שפרסם בשנת 2000, **"שואה שלנו"** (הוצ' עמודים לספרות). **"מביא את נקודת מבטם של הילדים ... בני הדור השני לשואה, הדולים אט-אט רסיסי סיפורים על ניצולי השואה במשפחתם ובסביבת שכונתם בחיפה.... "שואה שלנו" הוא גם סיפור של התבגרות, חשיפת סוד, הצצה לחייהם של מבוגרים ועולמותיהם הכמוסים וסיפורו של דור שהשתיק את השואה ומאורעותיה"**.

לקריאת הסיפור

"צלליות" מאת אמיר גוטפרוינד

יש להקליק על התמונה

תקציר ומבנה העלילה

חלוקה לתבנית של מבנה קלאסי - אקספוזיציה סיבוק, שיא והתרה

האקספוזיציה

פתיחת הסיפור חושפת את זיכרונותיו של הנער-המספר ממופע הצלליות של דוד נתן שהתקיים בימות הקיץ. הזיכרון כולל גם מידע על דוד נתן ועיסוקיו, דרך הדגשת הניגוד בין החיים שמצליח להעניק לאצבעות ידיו, לבין מקצועו כפקיד צייתן במשרדי מס ערך מוסף. נחשף גם אופיו של דוד נתן, יכולתו להפיק את המירב ממצבו, ונחשפה גם החשיבות של מופע הצלליות בחייו.

"בימי הקיץ היה דודי נתן מקיים מופעים של צלליות. על קיר לבן, עם עשר אצבעות ואלומה של אור, הפליא ליצור אריה וקוף, אליגטור וקטר. כשהחל לקסום צללים רותקו כל העיניים. לא הרבה נדרש לו. רק תנו קיר, תנו אור. בְּרִכְתֵי חגיגת חתונה, או בתום ארוחת חג, היו נאספים סביבו מעריציו, מתפעלים - פרפר, צבי, תיאודור הרצל, צב".

מידע נוסטלגי על תקופת הילדות של הנער-המספר ועל יכולתו המופלאה של דוד נתן להקסים במופעי צלליות.

"בין מופע למופע היה דוד נתן פקיד צייתן במשרדי מס ערך מוסף. לא התרעם על החיים שזימנו לו כך - חדר צר, שולחן, אלפי טפסים. "הרי כאן מול הקיר החל הכול..." היה מחווה באצבעו אל מחיצת הגבס שמולו, ונטה לשקוע בזיכרונות מתוקים. קיר חשוף, לא תמונה, לא חלון. רק צללית אצבעו של דוד נתן תועה עליו, וכבר אינה סתם מצביעה אלא מלהטטת - סוס ים, רקדנית, מטוס קרב. דוד נתן היה מצחקק, עיניו זוהרות. ארשת פניו של בן שיחו כבר ביטלה מזמן אפשרות לרחמים על האיש הכפוף מעל השולחן הסדוק, דחוק בין דלת לארוגות תיקים. משרדון עלוב, שנבצע מתוך משרד גדול. לפני שנים הוחלט - לחצוץ. שישה פקידים מעבר זה, קבלת קהל; ודוד נתן מן העבר האחר, עם ונטה קלוקלת שנחפרה מעל ראשו. "אבל לא נורא, אם לא הקיר הזה, איפה הייתי..." וחגיגת אצבעות כבר משולחת רסן על הקיר, ודוד נתן מדהים את בן שיחו - כריש, טרקטור, קוסם, צנחן".

מידע על מקום העבודה של הדוד והדגשת הניגוד שבין השיגרה האפרורית בה נחשפת יכולתו לראות את חצי הכוס המלאה לבין לילות מופעי הצלליות.

רמז מטרים - גם בעבודה (וגם בהמשך) דוחקים את הדוד "מעבר לקיר...".

"בימי הקיץ היינו מתכנסים בחצר למטה, לוטשים עיניים אל קיר הבית וממתינים לדוד נתן. שכנים הביאו כיסאות, סריגה, מקלט טרנויסטור לאוזן. ישבו מנומנמים, נפוחי עיניים, הגופים קורסים בכיסאות. ומעליהם דוד נתן, מניף ידיו בעקלתון, מטיל על הקיר מכל אוצרותיו - קיפוד, מרכבה, בן גוריון, תותח. משנה לשנה שוכללו הפלאים - נסיך, רימון, פרפרים רוקדים, לוליין".

מידע נוסטלגי על תקופה של כמה שנים בהן שיכלל דוד נתן את יכולותיו.

הסיבוך

הסיבוך מציג את תהליך ההתבגרות של הנער דרך הידרדרותו של דוד נתן עם הוצאתו לפנסיה עם פיצויים חלקיים וגם על כך אמר "לא נורא", הסתגר בדירתו וחזר עם מופע חדש בקיץ...

"כשהוציאו את דוד נתן לפנסיה, עם פיצויים חלקיים, הוא אמר, **"לא נורא"**, ותקופה ארוכה התכנס בדירה הקטנה שלו, בקומת הקרקע, לא נראה ולא נתגלה. כיוון שחי לבד, לא ידע איש מה מתרחש בין הכתלים, ורק בלילות, בעד חרכי התריסים המוגפים תמיד, ניכר אור הפנס הזורח אל קיר לבן בביתו. בבוא הקיץ החלו נחשפים מופעיו החדשים. לא אריה, לא קוף, לא קטר. **"תנחשו!"** דחק דוד נתן. **הוא נראה קצת מוזר, קצת כפוף. הידיים שלו בשרוולים ארוכים. "תנחשו! תנחשו!"** צלליות 7 כשדממו הניסיונות היה טורח, מסביר - "זה הגול של סטלמך, רגע הנגיחה מול לב יאשין הגדול..." ואכן, מבט משווה לתמונה המונצחת שחור-לבן, ממשחקה של נבחרת ישראל בכדורגל מול נבחרת רוסיה, הראה רוחב לב של דמיון, תיעוד נאות של פרטים פעוטים. כל אגודל וכל זרת שינסו מותניים כדי ליצור את הרגע המיתולוגי. **"ותנחשו** את זה..." צלליות נארגות, מתקשרות. אין ניחושים. "ט, זה הצנחנים מול הכותל. לא רואים?" "תעשה קטר, **"ביקש מישהו מן האפלה**. אבל דוד נתן המשיך. על פניו קרנה אהבה למעשי ידיו. הוא ליהטט באצבעותיו - "הנה שרה גיבורת נילי מתאבדת", והנה מבצע אנטבה - ההרקולס הראשון נוחת בנמל התעופה. **תנחשו, רק תנחשו!"**

הנער-המספר חש שמשוהו היה שונה... **"הוא נראה קצת מוזר, קצת כפוף. הידיים שלו בשרוולים ארוכים" שלוש פעמים ביקש מהקהל "תנחשו"**, ונושאי המופע הפכו להיות אירועים מכוננים או דמויות היסטוריות מכוננות: הגול של סטלמך, נחיתתו של ההרקולס הראשון ממבצע אנטבה, התאבדותה של שרה גיבורת נילי, הצנחנים מול הכותל. וגם כשביקשו מהקהל שיחזור לעשות קטר המשיך בשלו, וביקש "תנחשו".

"ב"שבעה" על סבא מנדל, בבית של דני, הציג את "מוטליה שפיגלר מבקיע שער באליפות העולם". מישהו העיר - "לא עכשיו, לא מתאים..." - **"והמון כולא-רגשותיו הצטרף במין הסכמה שקטה, מתלהטת**. אבל דוד נתן המשיך. "הנה 1977 - הנשיא סאדאת יורד מהמטוס בנמל התעופה לוד" והנה 1978 - א-ב-ני-בי זוכה באירוויזיון. רגע ההדרן". "ועכשיו, הסכם שלום קמפ דייוויד - לחיצת ידיים משולשת..." **"בברית המילה** של אורן הציג את "אהבת אבלאר ואלואיז", ודוד מנחם אמר "דברים של גויים. לא מתאים". וקולות מתנהמים הצטרפו. להפסיק עם זה, עכשיו. **"אם לא רוצים - לא צריך"**, ויתר דוד נתן. וחייך. אחר כך התיישב מצונף בין אבנר לסימה, ושתק.

לא שמו לב שלחנתונה של גליה לא הגיע. ל"שבעה" של אברהם קימל-שטורזמן הגיע, אך ישב שמוט לסת, ובהה בכעכים שהושמו על השולחן, לצד המיץ והכיפות. מסדר פסח נעדר. בשבועות התכנסה המשפחה כולה אצל דודה פרלה - לביבות, עוגות גבינה, קירות לבנים. בלי הדוד נתן. הדירה שלו היתה סגורה. התריסים למטה. קיווייתי שהוא מכין את הקיץ, אבל גם בלילות לא ראיתי שם אור. בתחילת הקיץ מצאו את דודה פרלה כדי להודיע לה שדוד נתן אושפו. בית חולים לחולי רוח. שאלו אותה - מה קרה, והיא אמרה - התמוטטות. ביקרו אותו כולם, בטפטוף נכלם. ישבו איתו, דיברו. הביאו לו ביינגלאך, מיץ, קצת כסף כיס. ניסו לנחם אותו - אולי תעשה קוף, אריה, צנחנים מול הכותל? והסתכלו עליו מבוהלים.

כשיצאנו החוצה עמדנו במגרש החניה, בשמש. בלה של דוד יצחק שאלה אם מה שקרה לו עובר במשפחה. היא שאלה, "זה גנטי? כי אמרו שאצלם היו מקרים".

בלה של דוד יצחק לא ידעה שדוד נתן לא קשור למשפחה, ואולי גם לא ידעה על ה"נגיעות" של יצחק בגליה ובעמי (ילדיהם?). כ"שעמדו בשמש" כבר לא יכלו להסתיר זאת.

"טוב, נתן הוא לא בדיוק משפחה..." אמר דוד מנחם, והסתכל על כולם. הסתכלתי עליו בחזרה. "חשבתי שהוא ודודה פרלה משפחה", אמרתי. כעסו עלי - "מה פתאום? מה אתה מתערבי?" ודוד מנחם סיפר איך פגש את נתן אחרי המלחמה, בפולין. איש צעיר, זר, לא-משפחה, שצורף מתוך רחמים כלפי מי שאיבד הכול. סיפר ולא הסתכל עלי, אלא על בלה. ועל כולם. ודני אמר - "תמיד התייחסנו אליו כמו אל משפחה. איך זה פתאום, מסכן..." הם המשיכו לבקר אותו, מדי פעם, על אף שהיה לא-משפחה, עשרים דקות ליד דמותו השותקת. אבל אט אט נשכת. אמרו - כמה אפשר לשבת ליד מישהו שאפילו שלום לא אומר? אנו, הילדים בשיכון, באנו לקיר של דוד נתן. ניסינו - קטר, אליגטור. אבל הרגשנו שהקסם רחוק, יושב על כיסא בחדרו, לא מדבר עם אף אחד. דודה פרלה היתה נוסעת אליו פעם בשבועיים, ומספרת ששלומו טוב, שהוא שקט, אפילו נהיה קצת דתי בבית החולים, לא נרא. לחופשות לא לקח אותו אף אחד, אבל אמרו שמצא חברים באשפוז. אמרו - יופי. בסוף אמרה דודה פרלה שאי-אפשר יותר, סך הכול היינו כמו משפחה, צריך להזמין אותו פעם. לא התווכחו איתה. בבקשה. ובאו כולם כשאירגנה אצלה בבית ארוחה, משהו קטן במוצאי שבת.

כשדוד נתן הגיע הוא נראה כמו תמיד, רק קצת חיוור, ולראשו כיפה שחורה גדולה. העיניים שלו היו מבריקות, והפה נטה, מעט פתוח, כאילו עמד בכל רגע להפטיר בדיחה. ניגשו אליו, שאלו מה שלומו, אפילו חיבקו אותו, אמרו - "טוב לראות אותך". ודוד נתן חייך בזהירות. "תעשה היום מופע, שמענו?" פנו אליו. ודוד נתן התפתל - "אמרו שצריך". אחרי ששתו את הקפה ואכלו את העוגות הגיע זמנו של דוד נתן. העמידו אותו, קצת אילם, מול סדין לבן גדול שנתלה לאורך המרפסת. כשאותתה לו דודה פרלה שהכול בסדר הסתובב דוד נתן באטיות אל הסדין. הוא זקר אצבע אחת, הניע את צלה כאילו בדק משהו חשוב. האנשים הביטו, מתי כבר יתחיל? חיכו לקוף, לאליגטור, לטרקטור. "תנחשו מה זה", אמר דוד נתן. היה לו קול קצת מוזר, ועל הסדין היתה עדיין רק אצבעו, ניצבת זקופה.

המשך הסיבוב

דוד נתן הסביר - **"זה אחד"**. שתקו בחדר. הסתכלו על הכיפה השחורה, החדשה, חיכו - מתי המופעי? דוד נתן הוסיף עוד אצבע זקורה. "וזה?" **"שתיים..."** היססו קולות. "נכון", אישר דוד נתן, ועצם את עיניו באישור וזקר עוד אצבע. "וזה?" **"שלוש!"** קראו מכמה פינות. גם אני כבר קראתי - **"שלוש!"** "וזה?" **"ארבע!"** הריעו. דוד נתן פקח את עיניו, תיקן את כיפתו על קדקודו, הרצין: **"על שלושה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו..."** "אה... מה?" **"על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעליים..."** "על מה אתה מדבר, נתנקה?" שאלה פרלה. דוד נתן התרכו, הטיל על הקיר צללית מסובכת.

1. "זה דוד יצחק, שניצל ילדים ונגע בהם הרבה שנים. תשאלו את גליה ועמי. עד היום יש להם בעיות. לי הם סיפרו..."

2. צללית חדשה. "וזה חצי כיכר לחם. פרלה תזכור. בגטו, באקציה, אמרו לה שתגידי איפה מתחבאים האחרים, ויתנו לה לחיות, ויוסיפו חצי לחם..." "נתנקה..."

3. "וזה צללית של איש יושב עם רגל בגבס. זה דני, שיום לפני מלחמת ששת הימים רחל אשתו שמה לו גבס על הרגל, שלא ילך, ואחר כך הלך למפקדה, וקיבל תעודה על התרומה שלו בעורף, וזה..."

יותר לא הספיק דוד נתן, כי דני התרומם אליו, התנפל עליו עם בועז של צילה, וגם אחרים הצטרפו. עטפו אותו בסדין הלבן, להשתיק אותו, שלא ישתולל, אבל דוד נתן, בתוך הסדין, התפתל כמו אבעבועה לבנה. לא צעק ולא צרח, רק נלחם, כאילו יש לו עוד. אנשים הצטרפו, החזיקו אותו טוב טוב, וקראו למגן דוד אדום.

אחר כך, כל שבת, נסעתי עם אמא ואבא להיפגש עם המשפחה. כל שבת. מי שלא בא, ריכלו עליו. גם אני רציתי להבין, מה אמר דוד נתן על דוד יצחק? ועל דודה פרלה? אבל אמרו לי, די, מספיק, סתם מסכן דוד נתן, השתגע. דודה פרלה המשיכה לבקר אותו, פעם בשבועיים. אמרו שהיא נפש צדקת. שאלתי גם אותה, מה קרה לו? מה הוא אמר על דני? אבל היא נאנחה, מספיק צרות יש, עכשיו גם אתה מתחיל?

כשהגיע פסח אמרו אחד לשני, טוב שהגיע החג, קצת שקט, ונסעו כולם לחולון, לבית של דני, שהחליט שהשנה זה הוא שיעשה "סדר". מלמלנו כולנו את ההגדה, עם כיפות על הראש, וכבר התרגלתי שדוד נתן לא איתנו, שהוא שם, אבל ראיתי שדני כל הזמן דוחף את הראש שלו למטה, ועל הקיר מאחוריו הצל שלו נראה כמו שק שיושב לו על הכתפיים, ודוד יצחק, שכבר בקושי בא למפגשים, שם יד מעל העיניים שלו, ועל הקיר כמעט לא היה לו צל. הסתכלתי על גליה, עם בעלה, יושבת מפזמנת, "ואילו לא שיקע צרינו בים - דיינו", אבל הצל שלה מתנדנד יותר ממנה. הסתכלתי עליה ועל דוד יצחק. מה אמר דוד נתן? למה לא מסבירים? למה אסור לשאול?"

מטרת הגדת פסח היא לספר על מעשי אבות, והילדים הקטנים צריכים לשאול את הקושיות כדי להבין. זה בדיוק מה שעשה הילד, הנער-המספר. עם התבגרותו הוא מבין שיש צללים/סודות, אך הוא לא מבין את טיבם של הסודות, ומדוע לא חושפים אותם? הוא כבר לא מוכן להיות חלק מההשתקה, ועל כן הוא בוחר את דרכו.

השיא

שיאו של תהליך ההתבגרות מתרחש במרד של הנער כלפי ההשתקה המשפחתית והחברתית, ובבחירתו להגיע בסתר לדוד נתן, וללמוד ממנו את סודותיו.

"בסופו של דבר זה היה די פשוט להגיע אליו. **רק להתכופף קצת** באוטובוס, כדי שדודה פרלה לא תראה שעליתי אחריה, ואחר כך למצוא את החדר. אמרתי לדוד נתן - "תלמד אותי לעשות צלליות?" והוא הביט בי ושתק. "אם תלמד אותי, אני אעשה כמוך", אמרתי, והוא המשיך להביט בי. פתאום אמר - "**כולנו היינו ילדים פעם**", והחל לבכות. הוא כיסה את הפנים, ודמעות ירדו לו בין האצבעות, לאורך הידיים, אבל **בלי קול**. בסוף קם מכיסאו, התקרב אל הקיר, והתחיל להראות לי, לאט לאט - אליגטור, קוף. אחר כך - קטר, זבוב, מטרייה. התחלתי לבוא אליו פעמיים בשבוע. **בלי מילים**, רק האצבעות, ולפעמים שמה של הצללית - זה ליצן, וזה קיפוד, וזה אליהו הנביא שוחט את נביאי הבעל. בהתחלה הדברים הפשוטים, אחר כך המסובכים."

דבריו של דוד נתן:

"כולנו היינו ילדים" במשמעות של כולנו היינו תמימים.

"אליהו הנביא שוחט את נביאי הבעל" - אליהו הנביא שוחט את הנביאים השיקריים "ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל איש אל ימלט מהם ויתפשו ויורדו אליהו אל נחל קישון וישחטם שם (מלכים א, יח, מ). אליהו הנביא חשף את "נביאי הבעל" - הייצוגים השליליים של החברה. גם דוד נתן חשף את הייצוגים השליליים, המעשים הבעייתיים שהושתקו, שהושארו בצל. אליהו הנביא העביר לאלישע את סמכותו, זרק עליו את גלימתו ועלה השמימה. גם דוד נתן העביר לנער-המספר את הידע על יצירת מופעי הצלליות.

גם נתן היה נביא - (מידע נוסף על כך בפירוט דמותו של דוד נתן) אך בניגוד לאליהו החזק, הדוד נתן מוצג כחלש ואף מעיד על עצמו שהוא במהותו צל - בדומה למשמעותו בשיר "עדות" מאת דן פגיס:

"לא לא: הם בהחלט / היו בני-אדם: מדיים, מגפים / איך להסביר. הם נבראו בצלם. // אני הייתי צל".

ההתרה - הסיום

"ביום הראשון של הקיץ הודעתי, שאני עומד לערוך מופע של צלליות".

במשפט המסיים את הסיפור הנער-המספר נוקט עמדה, ומעיד על עצמו שקיבל עליו את מורשת הדוד.
הנער-המספר ממשיך את דרכו של דוד נתן, ונותן את קולו לצלליות.

מעניין לציין שהנער-המספר "התכופף קצת", כשעלה לאוטובוס אחרי דודה פרלה.
אימוץ פעולה זו של התכופפות, הסתתרות, גם היא מחברת אותו להתנהגותו של דוד נתן.

משמעות הסיום:

תהליך ההתבגרות הסתיים.
החוקר (דוד נתן) סיים את חניכתו. הוא לימד את הנער-המספר את מורשתו האמנותית והמוסרית: ליצור צלליות, ליצור אמנות, ובהמשך – אולי לחשוף את האמת ואת הצללים האפלים בהם יתקל.

הרעיונות המרכזיים בסיפור והביקורת החברתית

הסיפור משמש ככתב אישום כנגד החברה הישראלית בת זמננו, שלא השכילה להתמודד עם גילויי האמת וזוועות העבר, ובחרה להרחיק מעליה את הגילויים ולהשאיר את הצל הכבד באפלה. כשהיה מי שזעק "המלך הוא עירום..." ועלול היה לחשוף את הזוועות ולהעמיד ראי מול העבר, בחרו לכנותו "משוגע" ולהרחיקו מהחברה.

כוחה של האמנות ככלי אמנותי וטיפול (תירפואידי). הפקת הצלילות היא פעולה אמנותית של הדוד. היא מוצגת כבעלת כוח משיכה והפגת שגרת היומיום. השפעתה של האמנות מופיעה כבר בפתחת הסיפור, כאשר אנשי השכונה מתקהלים בחצר כדי לצפות בצלילות שיפיק הדוד.

האמנות מעניקה משמעות קיומית למבצע אותה (לדמות האמן). כל עוד הדוד עוסק באומנותו, הוא יכול לשאת את שימונו עבודתו ובדידותו, וכך גם את זמנו הפנוי לאחר שהופסקה עבודתו. לאמנות יש כוח לשמר את ההיסטוריה הלאומית, וכן יכולה לחשוף סודות אסורים. לאמנות יש כוח מדבק, והיא עוברת מדוד נתן לנער המספר.

ביקורת כלפי החברה הישראלית. הביקורת מועברת דרך משפחה אשכנזית טיפוסית בסוף שנות השבעים, אשר אינה מסוגלת להכיל בקרבה את ניצול השואה, הרווק יוצא הדופן.

הסיפור מציג ביקורת כלפי השימוש בתווית ה"משוגע" לניצול השואה יוצא הדופן. כך האיש הבודד והערירי, בו פוגש אחד מבני המשפחה בפולין, מצורף למשפחה מתוך רחמים. אלא שה'משפחה'/החברה הישראלית באותה תקופה אינה מסוגלת להכיל את הצללים שחושף במופע הצלילות האמנותי, ומסרבת להמשיך ולצפות בנימוק שזה לא יאה. היא דוחקת אותו לחדרו החשוך, ואח"כ לבית משוגעים. יתכן ומופעי הצלילות "החדשים" האירועים שביטאו גאוה ישראלית, עליהם עמל דוד נתן לאחר שהוצא לפנסיה היו מעין ניסיון שלו לבטא את השתייכותו לחברה אולם העובדה שלא הובנו והתגובה "תעשה קטר", כאילו אומרים לו "מה לך ולאירועים האלה שמסבים גאוה" וגם התגובות שקיבל על מופעי הצלילות האחרים שהציג באירועים המשפחתיים גרמו לו לוותר (אולי על ניסיון השתייכות) ולומר "לא רוצים, לא צריך"... בהקשר לכך ניתן אולי לראות בחשיפתו את סודות המשפחה כאילו אומר להם "גם אתם לא קשורים לגאוה הישראלית..."

ביקורת כלפי יחס החברה המערבית לתופעת השיגעון. הסיפור מציג ביקורת על השימוש בתווית "משוגע" לניצול שואה יוצא הדופן. בני המשפחה דוחקים את הדוד נתן החוצה, תחילה כשהם מסרבים להיות

קהל להופעותיו, ולאחר מכן בהסכמה לאשפוזה בבית חולים לחולי רוח.

הדוד נתן לא באמת משוגע, אלא הוא מושא וקורבן של מערכת יחסי כוחות שלא מאפשרת לו להשמיע את קולו, ומוציאה אותו מחוץ לתחום. הדוד נתן אומר את האמת שכולם מנסים להסתיר. כל עוד הוא שומר על קשר השתיקה, הוא מקובל ושייך, אך ברגע שהוא חושף סודות אפלים - הוא מורחק מחוץ לתחום.

"אינה אדם שפניו יכולו לזכור בעולם הזה ולא להיוג משוגע?" (אורסולה ק. ליזון)

רעיונות נוספים בספרו של מישל פוקו **תולדות השיגעון בעידן התבונה**, (1964 הוצ' כתר).

הדמויות בסיפור

הנער-המספר המתבגר

דוד נתן - ניצול שואה ערירי, החונך של הנער המתבגר.

דמויות מהמשפחה:

דוד יצחק - (כנראה נשוי לדודה בלה) הוא כנראה נוגע בילדים.

גליה ועמי - הילדים של הדוד יצחק, שחוו בילדותם פגיעה מאביהם (דוד נתן לא הגיע לחתונה של גליה).

דודה פרלה - אשר הלשינה תמורת אוכל.

דני - נשוי לרחל והעמיד פנים ששבר את רגלו כדי לא להתגייס למלחמה, אך קיבל אות הצטיינות - דני אינו גיבור כלל, ואף היכה את דוד נתן.

(מעניין להיזכר גם בדני מהשיר "דני גיבור / מרים ילן שטקליס - קישור לשיר. הסבר לאהבה שמאחורי השיר בקישור לבלוג הספרנים)

דוד מנחם - זה שסיפר כיצד נאסף דוד נתן למשפחה.

נזכרים גם בועז של צילה, אבנר של סימה, אברהם קימל שטרומן (אשר דוד נתן הגיע לשבעה שלו).

אנשי החברה וילדי השיכון הצופים במופעי הצלליות.

הנער-המספר ותהליך התבגרותו

דמות הנער, מספרת את הסיפור בגוף-ראשון, מתפקדת הן כמספר-עד לסיפורו של הדוד נתן והן כדמות בפני עצמה העוברת תהליך של התבגרות וחניכה. תהליך זה ניכר בהיטלטלות של המספר בין גוף-ראשון-רבים ("אנחנו") לגוף-ראשון-יחיד ("אני") מול גוף שלישי רבים ("הם").

נקודת המוצא של הנער-המספר – מופיעה לראשונה בסיפור, בגוף-ראשון-רבים, כאשר הוא אחד מבין המתכנסים בחצר, וממתינים למופעיו של הדוד: "בימי הקיץ היינו מתכנסים..".

הופעתו השנייה של הנער-המספר מופיעה בסיפור בגוף-ראשון-יחיד, מתארת את ההתבוננות הייחודית לו על דירתו הסגורה של הדוד עם תריסיה המוגפים "קיווייתי שהוא מכין את הקיץ, אבל גם בלילות לא ראיתי שם אור".

בהמשך מתאר הנער-המספר בגוף-ראשון-רבים את הביקורים המשפחתיים אצל הדוד בבית החולים לחולי רוח, והוא מבין כי הדוד אינו חלק ביולוגי מהמשפחה. תגובת המשפחה: "מה אתה מתערב?" בניסיונותיו לגלות אחר האמת שואל הנער-המספר את השאלות הישירות, וחושף את "הצלליות" המשפחתיות "מה אמר דוד נתן על דוד יצחק? ועל דודה פרלה? [...] מה קרה לו? מה הוא אמר על דני? [...] מה אמר דוד נתן? למה לא מסבירים? למה אסור לשאול?" הנער מגבש כאן את זהותו העצמית, ומתנער מההשתייכות המשפחתית המסתירה מידע מהעבר. כאן כבר עובר לגוף שלישי רבים "הם" מול גוף ראשון יחיד "אני", הוא מסרב לקבל את המסקנה המשפחתית, כי מופע הצלליות האחרון של הדוד במפגש המשפחתי הוא תוצר שגוענו ולא חשיפת אמיתות משפחתיות שנקברו בעבר. הנער מורד בפרשנות המשפחתית בסצנת ליל הסדר. הדוד נתן נעדר מן האירוע (הוא מאושפז בבית חולים לחולי רוח), והנער עובר לגוף יחיד, ורואה את ה"צל" של כל אחד מן הטנכים.

שיאו של תהליך ההתבגרות הוא בנקיטת התנהגות ערמומית. הנער-המספר מתגנב בסתר מאחורי גבה של דודה פרלה בשעת נסיעתה באוטובוס לבית החולים בו מאושפז הדוד.

הוא ממשיך להגיע לדוד שבבית החולים פעמיים בשבוע, ולומד את מלאכת הטלת הצלליות.

סיום תהליך ההתבגרות הוא בסיום הסיפור, כאשר הנער-המספר מקבל על עצמו להמשיך את מורשת הדוד בהודעתו על קיום של מופע צלליות.

לקבלת מורשת הדוד יש משמעות ארס-פואטית. הנער-המספר מקבל על עצמו להפיק אומנות שתוכל לאצור בחובה כמו מופעי ה"צלליות" של דוד נתן גם את אירועי העבר וגם את פנים נפשו של היוצר.

דוד נתן

ניצול שואה ערירי, המצטרף למשפחה אף כי אינו חלק מן המשפחה הביולוגית. פתיחת הסיפור מתארת את כפל חייו של הדוד בשנותיו הטובות בהן הוא עדיין איש עובד. שנים אלו מאופיינות בניגוד בין עבודתו הבירוקרטית כ"פקיד צייתן במשרדי מס ערך מוסף" לבין תחביבו כמקיים מופעי צלליות.

עולם הצלליות - עומד בניגוד גמור לאפרוריות זו של עבודתו. תחביבו יוצר עולם שונה במובהק. פעולת עיצוב ה"צלליות" מתוארת כקוסמות וכלהטוטנות. פעולה זו יוצרת מטמורפוזה* באיש הכפוף המבצע אותה. (מטמורפוזה או גלגול: שינוי של מצב נתון וקיים, והפיכתו למשהו אחר).

כשהוא מקיים את מופעי הצלליות, הדוד נתן נמצא ברגעי האופוריה של חייו, והוא לא חש את בדידותו: עיניו זוהרות, הוא מצחקק, מוקף בקהל שלו – בני משפחה ושכנים. בשלב ראשוני זה, הדוד מציג דמויות כלליות כמו חיות ורקדניות, ומדי פעם שזור דמות ספציפית ששייכת להיסטוריה של מדינת ישראל או צה"ל: הרצל, מטוס קרב, מנחם, בן גוריון... וכד'.

עולם העבודה - פרטי מידע מעטים מתארים את עבודתו - "חדר צר, שולחן, אלפי טפסים, מחיצת הגבס שמולו ... קיר חשוף, לא תמונה, לא חלון. האיש הכפוף מעל השולחן הסדוק, דחוק בין דלת לארונות תיקים. משרדון עלוב, שנבצע מתוך משרד גדול עם ונטה קלוקלת שנחפרה מעל ראשו" תפקיד הפרטים הוא להעצים את תחושת הדלות, הצמצום, השיממון והבדידות שבה עובד נתן. חדרו, הקיר החוצץ בינו לבין ששת הפקידים האחרים, תנוחת גופו, שולחנו, המרחב המצומצם והאביזר המקולקל, כולם ייצוגים מטונימיים* לדחיקת הדוד לשולי מקום עבודתו. (מטונימיה: קושרת חפץ לבטליו, חלק בגוף לאדם או לבטלי החיים. לדוגמה: דמות עשויה להיות מאופיינת אפיון מטונימי באמצעות החדר שבו היא מתגוררת או המדים שהיא לובשת וכד').

דוד נתן נהג לראות את חצי הכוס המלאה ולהסתפק בקיר ואור, אבל לאחר שיצא לפנסיה, הרבה להסתגר בביתו, ונראה כי הצללים שרדפו אותו הפכו לצלליות במופע שלו. הוא הוציא לאור גם את הצללים של שאר בני המשפחה, וכשנתבקש להפסיק להציגם, לשתוק, להסתגר ולהיעלם, נדחק גם מהמשפחה המאמצת ומהחברה, ואושפז בבית משוגעים. ביציאתו משם היה שונה, והופעת הצלליות שלו החלה באצבע זקורה (אולי כמו אצבע משולשת) ובחשיפת הפשעים הסודיים. אז ניסו להשתיקו באלימות, שוב אושפז, ואת קולו העביר לנער-המספר שהתבגר דרך לימוד הפקת הצלליות.

ניתן לקרוא על דמות הנביא נתן [באתר מט"ח](#).

שמו של דוד נתן, כשמו של הנביא המקראי.

תהליך ההתבגרות של הנער-המספר	תהליך ההידרדרות של דוד נתן
1 הנער-המספר מעריץ את דוד נתן ועוקב אחרי דמותו (בוחר בו כחונך "מנטור") הנער-המספר רואה בלילות את אור הפנס.	"הוציאו" את דוד נתן לפנסיה, פיצויים חלקיים (ביקורת על אטימות חברתית, ניצול). ביום הוא מסתגר בביתו ובלילה מתאמן על צלליות.
2 הנער-המספר מבחין בשינוי שעובר דוד נתן "הוא נראה קצת מוזר, קצת כפוף. הידיים שלו בשרוולים ארוכים" הוא מזדהה עם הדוד, מגונן עליו ("תיעוד נאות").	תכני הצלליות משתנים וחל ריחוק בינו לבין קהלו. דוד נתן מציג אירועים היסטוריים וסיפורי ניצחון שעיצבו את התרבות והזהות הישראלית: צבא, פוליטיקה, ספורט מוסיקה. הקהל לא מצליח לזהות. "אין ניחושים", חוסר הבנה וסבלנות כלפי הדוד. אומנותו של הדוד אינה מובנת.
3 הנער-המספר ממשיך לעקוב אחר דוד נתן שמתקשה להתאים את תכני מופעיו למהות מפגשים. הוא מציין לעצמו מאיזה מפגשים משפחתיים נעדר ובאיזה מפגשים נוכח. דוד נתן מסתגר בביתו ואור הפנס אינו נראה בלילות כבעבר.	באירועים משפחתיים בני המשפחה נוהמים כלפיו "זה לא מתאים". "לא רוצים לא צריך" - הדוד נעלב ושוקע נפשית: מסתגר בביתו. לא נראה אור הפנס בלילות. הפסיק להגיע לאירועים משפחתיים.
4 הנער-המספר מצטרף לבני המשפחה המבקרים "בטפטוף נכלם" את דוד נתן בבית החולים לחולי הנפש. שם, במגרש החניה בשמש (באור) הוא נחשף לאמת, כי דוד-נתן אינו דוד אמיתי. ומתחיל לשאול שאלות, אך מושתק ע"י המשפחה. "כעסו עלי...מה אתה מתערב!"	דוד נתן מתמוטט נפשית ומתאשפז בבית חולים לחולי נפש. בני המשפחה ועמם הנער-המספר באים לבקר אותו "בטפטוף נכלם" (בושה) ונחשף (יוצא לאור) המידע כי דוד נתן אינו חלק מהמשפחה, וכי צורף אליה כיון שנתן בודד אחרי המלחמה.
5 הנער-המספר מוציא את עצמו מהמסגרת המשפחתית ומציין כי "הם" המשיכו לבקר אותו אך אט אט נשכח. הוא מצרף את עצמו לילדי השכונה באומרו "אנו" באנו לקיר של דוד נתן וניסינו קטר, אליגטור. אבל הרגשנו שהקסם רחוק, יושב על כיסא בחדרו, לא מדבר עם אף אחד."	בני המשפחה (ללא הנער-המספר) המשיכו לבקר אך אט אט נשכח. (במהלך הביקורים שתק דוד נתן ואף לא אמר שלום).
6 מעניין לשים לב כי הדרך בה מתאר הנער-המספר את ההתרחשויות אצל דודה פרלה עשויה לרמוז בעדינות כי "קלט" את כוונותיו של דוד נתן ש"חיך בהירות", "התפתל אמר שצריך" "העמידו אותו מול סדין" (מזכיר את העמידו אותו עם גבו אל הקיר) כאילו הנער המספר מבין שדוד נתן שוב נדחק לפינה, אך הפעם בוחר "להשיב מלחמה" - דוד נתן מסתובב אל הסדין, מרים אצבע זקורה (כהתרסה), מצטט מדברי הנביא עמוס הנקשרים למוסר פגום בעם, וחושף את הצללים המשפחתיים על דוד יצחק הפדופיל, על דודה פרלה שהלשינה בשואה ועל דני שהשתמט מהמלחמה, אך נחשב כגיבור. הנער-המספר שוב שואל שאלות "רצייתי להבין, מה אמר דוד נתן על דוד יצחק ועל דודה פרלה" ושוב הוא מושתק "אמרו לי די מספיק, סתם מסכן דוד נתן, השתגע".	דודה פרלה שנהגה לבקרו פעם בשבועיים סיפרה ששלמו טוב, שהוא שקט, שנעשה קצת דתי ושמצא חברים באישפוז. בני המשפחה נמנעו מלהזמין להתכנסויות המשפחתיות. דודה פרלה הזמינה אותו למפגש משפחתי במוצ"ש. דוד נתן הגיע ונראה כמו תמיד, רק קצת חיוור, ולראשו כיפה שחורה גדולה. "עיניו היו מבריקות ופיו מעט פתוח. התענייני בו, שאלו לשלמו והוא חיך בזהירות, התפתל כשאמרו שיעלה היום מופע ואמר "אמרו שצריך". העמידו אותו, קצת אילם, מול סדין לבן גדול אליו הסתובב באיטיות וזקר אצבע... ציטט מדברי הנביא עמוס הנקשרים למוסר פגום בעם, וחשף את הצללים המשפחתיים על דוד יצחק הפדופיל, על דודה פרלה שהלשינה בשואה ועל דני שהשתמט מהמלחמה, אך נחשב כגיבור. שוב השתיקו את דוד נתן, התנפלו עליו עם הסדין הלבן (כאילו קובעים שזו כתונת משוגעים והוא משוגע). דוד נתן נע בתוך הסדין "התפתל כמו אבעבועה לבנה" זהו דימוי משמעותי בסיפור, כי הוא מזכיר את יחס החברה הקדומה למצורע מסוכן לחברה. נראה שיש לו עוד מה לחשוף, אך הוא אינו מוציא קול. בני המשפחה מזעיקים את מד"א (ו) פעולה אירגנית, כי אין מדובר בהצללת חיים, אלא בהרחקה והשתקה).
7 בליל הסדר שהתקיים אצל דני (המשתמט), ניתן להבין, כי התבגרותו של הנער-המספר עומדת בניגוד למשמעות ליל הסדר. נהוג לספר לילדים את סיפור העבר "והגדת לבנך" ומצפים מהם לשאול שאלות "קושיות". הנער-המספר מבחין בצללית של דני שהצל יושב על כתפיו (עול), ובצללית של דוד יצחק ששם ידיו על עיניו ועל הקיר כמעט לא היה לו צל (בושה) ובצללית של גליה שהצל שלה מתנדנד יותר ממנה (סערת רגשות). הוא שואל את עצמו שוב "מה אמר דוד נתן? למה לא מסבירים? למה אסור לשאול?"	דוד נתן לא הוזמן לליל-הסדר אצל דני.
8 הנער-המספר מתגלה כביקורתי, לא מקבל את האמת המזויפת, חותר תחת הנורמות המקובלות. הנער-המספר עובר משימוש ב"אנחנו" ל"אני" - הוא מגבש דעה, זהות. מורד בהוריו - ונוסע בחשאי לבקר את דוד נתן. באוטובוס הוא מתכופף קצת כדי להסתתר, מוצא את חדרו של הדוד נתן ומבקש ממנו שילמדו את אומנותו.	דוד נתן הביט בנער-המספר שהגיע לבקרו, ושתק. אח"כ אמר "כולנו היינו ילדים" והחל לבכות, כיסה את פניו את ידיו והדמעות ירדו בין אצבעותיו ללא קול. בסוף קם מכיסאו, התקרב אל הקיר, והחל להראות לנער-המספר כיצד ליצור צלליות. בלי מילים, רק האצבעות ולפעמים שם הצללית: ארמו - "אליהו הנביא שוחט את נביאי הבעל"
9 בסיום התהליך (בסיום הסיפור) מכריז הנער-המספר על הופעת צלליות. "ביום הראשון של הקיץ הודעתי שאני עומד לערוך מופע של צלליות".	

דרכי עיצוב

דרכי עיצוב להדגשת הביקורת החברתית העולה מהסיפור.

שם הסיפור - צלליות

מוטיבים מוטיב הצל / צלליות - אור וחושך, מוטיב השתיקה, ההסתרה, ההדחקה, מוטיב אירועים מכוננים בהיסטוריה ומנהגים ביהדות.

ארמזים ארמזים לדברי הנביא עמוס, ולמעשי אליהו הנביא.

אנלוגיה בין תהליך ההתבגרות של הנער-המספר לבין תהליך ההידרדרות של דוד נתן.

שם הסיפור - צלליות

1. במישור הגלוי שם הסיפור מכוון לתחביבו/אומנותו של דוד נתן: הפקת "צלליות" הנוצרות על ידי הטלת 'צלי', כלומר הסתרת מקור האור ויצירת משטח חשוך תוך כיפוף ותזוזה של האצבעות. הסיפור כולו מתאר את מופעי ה"צלליות" של הדוד.
2. המילה "צלליות" מכילה בתוכה את המושג "צלי", המופיע כמוטיב חוזר ודחוס דווקא בטקס "ליל הסדר" כאשר דוד נתן, מפיק ה"צלליות", מאושפז בבית חולים, והנער-המספר מזהה את ה"צלי" אצל בני המשפחה המסובים.

אז מהו ה"צלי"?

א. ה'צלי' הוא תחושת האשמה של בני המשפחה, שסודות פשעיהם נחשפו על ידי הדוד. עפ"י הפסיכואנליטיקן, קרל יונג, הצל הוא אחד מהארכיטיפים (אב טיפוס)*. מדובר על חלקים באישיות שהאדם מסרב לקבל, ולכן מדחיקים או מגיב כלפיהם בכעס ושנאה. מכאן שה"צלליות" של דוד נתן חושפות את החלקים באישיות שבני המשפחה השונים מסרבים לקבלם ומדחיקים אותם.

ב. ה'צלי' כתחושת אשמה הוא מה שנוצר ונותר כתוצאה ממופע ה"צלליות" של הדוד.

ג. ה'צלי' מסמל גם את ההיעדר הפיסי של הדוד מהאירוע המשפחתי. בדומה למשמעותו בשיר "עדות" מאת דן פגיס: "לא לא: הם בהחלט/ היו בני-אדם: מדי, מגפיים./ איך להסביר. הם נבראו בצלם. // אני הייתי צל"

להעשרה - הרחבת המושג "צל" כארכיטיפ

על פי [התאוריה האנליטית](#) של [הפסיכואנליטיקאי, קרל יונג](#), קיימים מספר ארכיטיפים מרכזיים:

• [יאגו](#) - ארכיטיפ ההסתגלות למציאות והשגת הזהות.

• [הצל](#) - הצד הנחות והלא רצוי באישיותנו, אותו אנו מדחיקים משום שאין אנו מוכנים להודות בקיומו. זהו ה"חלק האפל", המאכלס את היצרים ואת הרגשות הפרימיטיביים הקיימים בנו.

• [הפרסונה](#) - המסכה אותה אנו חובשים בהתאם לדרישות הסביבה והחברה. זוהי האישיות החברתית המתפקדת בהתאם לציפיות החברה, ומסתירה את ה"אני האמיתי" - מעין פשרה בין אישיות היחיד לבין דרישות החברה.

• [האנימה](#) - היסוד הנשי המצוי בגברים בזכות ההתנסות האישית של האדם עם נשים ובזכות חוויות קולקטיביות של גברים עם נשים לאורך ההיסטוריה (בהסתמך על [התת-מודע הקולקטיבי](#)). האנימה קובעת הן את יחס הגבר לנשים שבעולמו והן את יחסו לצד הנשי, המצוי בתוכו.

• [האנימוס](#) - הצד הגברי בנשים, הלקוח מהחוויות האישיות והקולקטיביות של נשים עם גברים. הוא קובע את היחס של האישה לגברים שבעולמה, ואת היחס לצד הגברי שמצוי בתוכה.

• [העצמי](#) - יונג טען שבסביבות גיל ארבעים מגיע האדם לשלמות ולהרמוניה פנימית, בה הוא חדל מלהתעסק בדברים חומריים (דוגמת כסף, בית, פרטנר וכדומה), ומרכז את האנרגיה שלו במטרות רוחניות מתוך שאיפה להגיע לשלמות רוחנית. העצמי מקנה לאישיות אחידות, שיווי משקל ויציבות.

מוטיבים

מוטיב הצל / צלליות - אור וחושך

מוטיב השתיקה, ההסתרה, ההדחקה

מוטיב אירועים מכוננים בהיסטוריה ומנהגים ביהדות

מוטיב הצל - אור וחושך

צל הוא אזור שבו מוסתר מקור האור הראשי, כך שהוא חשוך יותר בהשוואה לסביבתו. צללית (בלועזית: סילוואט) היא הצגת נושא כלשהו בהיטל צד, כאשר רק קווי המתאר של העצם נראים, וכל החלל שביניהם מלא בצבע אחיד וללא פרטים.

ה'צל' הוא תחושת האשמה של בני המשפחה, שסודות פשעיהם נחשפו על ידי הדוד. לאורך הסיפור משתמש הסופר בעניינים של **אור (גלוי) וחושך, אפלה (סוד, סמוי, נסתר).**

בליל הסדר אצל דני מזהה הנער-המספר בעצמו את ה"צל" שנושא כל אחד מבני המשפחה שמסתיר סוד. "אבל ראיתי שדני כל הזמן דוחף את הראש שלו למטה, ועל הקיר מאחוריו הצל שלו נראה כמו שק שיושב לו על הכתפיים (הצל מבטא עול מכביד), ודוד יצחק, שכבר בקושי בא למפגשים, שם יד מעל העיניים שלו, ועל הקיר כמעט לא היה לו צל (בושה). הסתכלתי על גליה, עם בעלה, יושבת מפזמת, "ואילו לא שיקע צריטו בים - דייט", אבל הצל שלה מתגנדד יותר ממנה." (ביטוי לסערת רגשות).

"צלליות על קיר לבן, עם עשר אצבעות ואלומה של אור"

ניתן ליצור צלליות בחושך עם אלומת אור כשהצללית עצמה היא חשוכה. אי אפשר ליצור צלליות באור, שהרי זהו אוקסימורון.

מוטיב השתיקה, ההסתרה, ההדחקה

לרוב דמותו של דוד נתן מזוהה עם שקט. הוא שותק ואפילו אילם, אבל השתיקה היא גם של החברה המסתירה את הסודות, דוחקת אותו לפינה ומשתיקה גם את הנער המספר.

בעבודה דחקו אותו אל מעבר לקיר בחדרון ללא חלון
"תנו קיר תנו אור" - כל מה שביקש.

"ותקופה ארוכה התכנס בדירה הקטנה שלו, בקומת הקרקע, לא נראה ולא נתגלה. כיוון שחי לבד, לא ידע איש מה מתרחש בין הכתלים, ורק בלילות, בעד חרכי התריסים המוגפים תמיד, ניכר אור הפנס הזורח אל קיר לבן בביתו."

"ביקש מישהו מן האפלה."

"לא עכשיו, לא מתאים..." - "זהמון כולא-רגשותיו הצטרף במין הסכמה שקטה, מתלהטת.

וקולות מתגהמים הצטרפו. להפסיק עם זה, עכשיו."

"התיישב מצוקף בין אבנר לסימה, ושתק. ישב שמוט לסת, ובהה בכעכים שהושמו על השולחן, לצד המיץ והכיפות"
"קירות לבנים. בלי הדוד נתן."

"כשיצאנו החוצה עמדנו במגרש החניה, בשמש".... "חשבתי שהוא ודודה פרלה משפחה," אמרתי. כעסו עלי - "מה פתאום? מה אתה מתערב?" (אמרו לנער)

"דמותו השותקת."

"ששלומו טוב, שהוא שקט, אפילו נהיה קצת דתי בבית החולים, לא נורא."

"העמידו אותו, קצת אילם, מול סדין לבן גדול שנתלה לאורך המרפסת. כשאותתה לו דודה פרלה שהכול בסדר הסתובב דוד נתן באטיות אל הסדין."

"דוד נתן פקח את עיניו, תיקן את כיפתו על קדקודו, הרצין: "על שלושה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו..." "

"הסתכלתי עליה ועל דוד יצחק. מה אמר דוד נתן? למה לא מסבירים? למה אסור לשאול?" (מחשבותיו של הנער)

מוטיב האירועים המכוננים בהיסטוריה וביהדות

אירועים מכוננים בהיסטוריה של העם היהודי -

בשנת 1956 התקיימו המשחקים האולימפיים, האירוע המתואר הוא משחק גומלין בין נבחרת ישראל לנבחרת ברית המועצות האדירה, כאשר **שחקן הכדורגל, נחום סטלמך, מבקיע גול בנגיחה לשערו של לב יאשין ומשווה. קישור** להקלטה של שדרן הרדיו נחמיה בן אברהם. **קישור** למידע על נחום סטלמך.

*העשרה - **קישור** לתגובה של נתן אלתרמן ביטור השביעי' (דבר, 3 באוגוסט 1956). על עשרה שרים ושרה אחת (גולדה) שצפו במשחק הגומלין בין ישראל לברית המועצות. תצלום של דוד רובינגר משנת 1967, הצנחנים בכותל. **קישור** למידע עליו ממוזיאון ישראל לרבות התצלום ממלחמת ששת הימים.

בשנת 1917 התאבדה שרה גיבורת ניל"י. **קישור** לשרה אהרונסון במט"ח. **קישור** לשרה אהרונסון בוויקיפדיה.

4 ביולי 1976 "מבצע אנטבה" (לימים נקבע שמו "מבצע יונתן"). **קישור** למידע.

מוטליה שפיגלר מבקיע גול באליפות העולם בשנת 1970 - **קישור**.

"אבניבי" זוכים באירוויזיון 1978 - **קישור** למידע.

הסכמי קמפ-דייוויד הם הסכמי מסגרת לשלום במזרח התיכון, שנחתמו על ידי נשיא ארצות הברית, ג'ימי קרטר, נשיא מצרים, אנואר סאדאת, וראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, בשנת 1978, וסללו את הדרך לחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים במרץ 1979. **קישור**.

נקודה למחשבה - מדוע בחר דוד נתן לשלב במופעי הצלליות את האירועים האלה?

אירועים, טקסים ומנהגים מרכזים ביהדות - שבעה, ברית, חתונה, סעודת חג שבועות, ליל הסדר.

ארמזים

השימוש בארמזים תואם את הניסיון להסתיר – הארמז רומז ולא מציין באופן ישיר. את ההקשר לסיטואציה יש לעשות בין המילים. דוד נתן מצטט מדברי הנביא עמוס ומדברי הנביא אליהו.

פסוק מנבואת הנביא עמוס: **"כה, אמר יהוה, על-שלושה פשעי ישראל, ועל-ארבעה לא אשיבנו על-מכרם בכסף צדיק, ואביון בעבור נעלים."** (עמוס, ב, ו). נבואה מקראית זו מטעינה את המופע העומד להתחיל בהקשר היסטורי, אינטלקטואלי ומוסרי. חוקרי מקרא מציינים שעיקר נבואתו זו של הנביא עמוס שייכת לתחום הקלקול החברתי-מוסרי שהוא מוצא בעם: פגיעה בחלשים, גזל אביונים, עושק משפטי ומעשי שוד.

דודה פרלה מבקשת לברר את כוונתו של הדוד בציטוט נבואה מקראית זו, אך הוא אינו מגיב לתמיהתה ומתרכז במופעו. כך, בעקבות הפסוק המקראי המציין שלושה פשעי ישראל, מציג הדוד בהלימה שלושה פשעים שבוצעו על ידי בני המשפחה:

הפשע הראשון – הינו בעל אופי כללי אוניברסאלי (דוד יצחק ופגיעתו בילדים).

הפשע השני – שייך לנראטיב היהודי של הקורבנות היהודית בשואה (דודה פרלה ובחירתה באוכל לעצמה על פני חיי אחרים).

הפשע השלישי – שייך לנראטיב הישראלי של הצבר הלוחם המוכן לחרף נפשו תמורת מדינתו (דני שהתחזה לפצוע כדי להשתמט, ועל אף זאת זכה במופת).

אליהו הנביא שוחט את נביאי הבעל – אליהו הנביא שוחט את נביאי השקר "ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל איש אל ימלט מהם ויתפשו ויורדו אליהו אל נחל קישון וישחטם שם" (מלכים א, יח, מ). אליהו הנביא חשף את "נביאי הבעל" - הייצוגים השליליים של החברה. גם דוד נתן חשף את הייצוגים השליליים, המעשים הבעייתיים שהושתקו, שהושתקו בצל. אליהו הנביא העביר לאלישע את סמכותו, זרק עליו את גלימתו ועלה השמימה. גם דוד נתן העביר לנער-המספר את הידע על יצירת מופעי הצלליות.

גם נתן הוא שמו של נביא – (מידע נוסף על כך בפירוט דמותו של דוד נתן) אך בניגוד לאליהו החזק, דוד נתן מוצג כחלש, ואף מעיד על עצמו שהוא במהותו צל – בדומה למשמעותו בשיר "עדות" מאת דן פגיס: "לא לא: הם בהחלט / היו בגן-אדם: מדים, מגפים / אך להטביר. הם נבראו בצלם // אני הייתי צל." – כלומר הוא מעיד על עצמו - אני הייתי צל, והדרך שלי להתבטא היא בעזרת מופעי הצלליות.

אנלוגיה

קיימת אנלוגיה הנער-המספר לבין דוד נתן (מידע מפורט על ההקבלה בין התבגרותו של הנער-המספר להידרדרותו של דוד נתן ניתן למצא בטבלה שמופיעה במידע על הדמויות)

שניהם "מושתקים" - דוד נתן נדחק במשרד לפינה ללא חלון, בני המשפחה משתיקים אותו ועוטפים אותו בסדין. הנער-המספר מושתק, כשמנסה להבין משמעויות - "חשבתי שהוא ודודה פרלה משפחה", אמרתי. כעסו עלי - "מה פתאום? מה אתה מתערב?" הוא מושתק גם כשלא "נותנים לו לשאול" כשלא הבין את הדברים שחשף דוד נתן, ולא במקרה זה נאמר בליל הסדר שאז מצוים הילדים לשאול...

שניהם קולטים את הפגמים בחברה (הצל) - דוד נתן מבין את משמעות הצללים בעוד שהנער-המספר מבחין במשהו לא תקין, אך בשלב זה אינו יודע להסביר לעצמו מה זה בדיוק.

שניהם עוברים משתיקה למחאה - מופעי הצלליות של דוד נתן חשפו את ה"צללים", את הסודות, ובחירתו של הנער-המספר לנסוע בסתר אל דוד נתן, ללמוד את "תפקידו", לרשת את מקומו ולהצהיר על כך במשפט הסיום של היצירה "ביום הראשון של הקיץ הודעתי שאני עומד לערוך מופע של צלליות".

שניהם חותרים תחת הנורמות החברתיות - דוד נתן חושף את הצללים במשפחה, הנער-המספר מחליט להמשיך את מורשת הדוד.

לסיכום

הסיפור "צלליות" מסופר מנקודת מבטו של נער מתבגר, הדולה רסיסי סיפורים על ניצולי השואה במשפחתו ובסביבתו.

תהליך ההתבגרות של הנער-המספר כרוך בחשיפת הצללים השונים מהעבר של בני המשפחה בהשפעת דמותו של דוד נתן וסביב סיפורו.

דוד נתן, ניצול שואה ערירי, שהצטרף למשפחה, אף כי אינו שייך לה באופן ביולוגי. הוא עובד לפרנסתו כפקיד במשרדי מע"מ, וכתחביב עורך בלילות הקיץ מופעי צלליות. מופעי הצלליות של נתן מהווים עבורו מפלט מחיים אפורים ובודדים, ותכני המופעים משקפים את התהליך שהוא עובר.

בתחילה מציג דוד נתן מופעים תמימים של חיות ודמויות, אח"כ אירועים חשובים מן ההיסטוריה של העם היהודי ושל מדינת ישראל, ולבסוף הוא חושף שלושה סודות. מן העבר המשפחתי. בעקבות חשיפת הצללים (הסודות) הוא מורחק על ידי בני משפחתו, ונחשב ל"משוגע".

הנער-המספר עוקב אחר דוד נתן, מאמץ אותו כחונך, ומתקומם כלפי היחס שמקבל ממשפחתו. הוא נאחז ברסיסי הסיפורים, ושואל שאלות נוקבות, להן הוא לא מקבל תשובה מבני משפחתו. הוא מורד ומנתק את עצמו מההשתקה המשפחתית, הוא מגבש את זהותו ובוחר לרשת את מורשת דוד נתן. הוא מתגנב בעורמה, ולומד ממנו את כישורי הצלליות עד כדי הצהרה בסיום הסיפור, כי הוא מוכן להעלות בעצמו מופע של צלליות.

הסיפור מציג מערכת יחסים מיוחדת בין הנער-המספר "הצבר", יליד הארץ, לבין ניצול שואה ערירי וגלותי. הנער-המספר, המתבגר, מסרב לקחת חלק בתהליך הדיכוי של החברה / המשפחה, והוא הופך להיות ממשיך דרכו וקולו של הדוד.

זהו מעין סיפור עדותו של ניצול שואה, שהתמודד עם הצללים בחייו בעזרת מופע צלליות אמנותי.

הסיפור מפנה ביקורת כלפי חוסר היכולת של החברה הישראלית להכיל את השונה ולהתמודד עם האמת.

[קישור](#) לסרטון שמבוסס על הסיפור "צלליות" מאת אמיר גוטפריינד

שאלות לדוגמה

1. הסיפור נקרא "צלליות" – כיצד מבטא שם הסיפור את המסופר בו? בתשובתכם התייחסו למשמעות הסיפור.

2. הסיפור "צלליות" מאת אמיר גוטפרוינד מעלה ביקורת קשה כלפי החברה הישראלית. הסבירו מהי הביקורת וכיצד היא מעוצבת בסיפור.

3. מה הוא תפקידו של דוד נתן בתהליך ההתבגרות של הנער-המספר?

4. באיזה הקשר בסיפור, ולמה התכוון הדוד נתן כשציטט מדברי הנביא עמוס: "כֹּה, אָמַר יְהוָה, עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ

עַל-מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק, וְאֲבִיּוֹן בְּעֵבֹר נַעֲלִים." (עמוס, ב, ו)?

5. ציינו לפחות שלושה אירועים היסטוריים ששילב הדוד נתן במופעי הצלליות. איזה מסר/ים ניסה, לדעתכם, להעביר באמצעות שילובם במופעיו?

בתשובתכם התייחסו למשמעות הסיפור.

6. לצלליות בסיפור יש משמעות ריאלית ומשמעות סמלית. הסבירו והדגמו כיצד כל אחת מן המשמעויות האלה באה לידי ביטוי בסיפור. (קיץ תשפ"א)

7. לקראת סיום הסיפור המספר אומר לדוד נתן: "תלמד אותי לעשות צלליות?" על פי הסיפור כולו, הסבירו והדגמו כיצד דברים אלה מבטאים את

התהליך שחוה המספר. (חורף תשפ"ב)

8. מה הם הצדדים החיוביים ומה הם הצדדים השליליים של המשפחה המתוארת בסיפור? לדעתכם, אילו מן הצדדים האלה גובר? הסבירו והדגמו

את דבריכם. (קיץ תשפ"ב)

9. תארו כיצד המתח בין הסתרת האמת והכחשתה ובין גילוי האמת וחיפתה בא לידי ביטוי בסיפור "צלליות", והסבירו את התרומה של מתח זה

לבניית משמעות הסיפור. (חורף תשפ"ג)

10. אחד מן הנושאים המרכזיים בסיפור "צלליות" הוא היחס של החברה כלפי ה"אחר". הסבירו והדגמו קביעה זו. (קיץ תשפ"ג)

דוגמה לשאלה ותשובה - מהו סוג המספר (כל יודע, גיבור, עד) בסיפור "צלליות"? הסבירו והדגו כיצד משפיע סוג המספר על אופן הצגת ההתרחשויות והדמויות.

הסיפור "צלליות" מאת אמיר גוטפרוינד מסופר בגוף ראשון, מנקודת מבטו של ילד (המשולבת עם נקודת מבט של מבוגר החוזר לעברו). השימוש בגוף ראשון מאפשר לקוראים לחוות את הסיפור דרך עיניו של הילד, ולראות כיצד הוא תופס את העולם ואת הדמויות סביבו. בתחילה הילד הוא "מספר-עד" אשר עובר תהליך התבגרות, והופך לקראת סיום הסיפור ל"מספר-גיבור".

הסיפור נפתח בזיכרון ילדות משותף של מופעי צלליות שהעלה דוד נתן בערבי הקיץ בהם היה דוד נתן מקיים מופעים של צלליות על קיר לבן עם עשר אצבעות ואלומה של אור. הילד תיאר את דוד נתן פקיד צייתן במשרדי מס ערך מוסף, אשר מוצא נחמה באמנות הצלליות. באמצעות עשר אצבעותיו ואלומת אור הוא מייצר צלליות מרהיבות של חיות, דמויות היסטוריות ועוד. בהמשך מתגלה, כי דוד נתן אינו באמת בן משפחה, אלא הוא ניצול שואה שנתר לבד אחרי המלחמה, וצורף למשפחה. דרך עיניו של המספר עולות שאלות על משמעות החיים, על מציאת ייעוד, על אמנות, על יכולת למצוא נחמה ואושר בדברים הקטנים לצד עיסוק בנושאים של זיכרון, שואה, משברים נפשיים, השתייכות וגבורה בחברה הישראלית. בעזרת המספר ניתן לזהות גם ביקורת על צביעות, על מערכת היחסים במשפחה ועל היחס כלפי מי שלא פועל לפי הקודים המשפחתיים.

הילד המספר מתחיל את הסיפור כשהוא תמים ומלא הערצה לדוד נתן ולמופעי הצלליות שלו. ככל שהסיפור מתקדם, הוא מגלה פרטים חדשים הקשורים במושא הערצתו, הדוד נתן, ונחשף לסדקים בבועה המשפחתית. הילד כמספר עד ליחס בני המשפחה שהגיעו "בטפטוף נכלם" לבקר את נתן באישפוז לאחר שלא שמו לב שנעדר מאירועים משפחתיים. באותו הזמן הוא מגלה יחד עם בני משפחה נוספים שנתן אינו באמת בן משפחה. הוא עד לשגרה המשפחתית המתעלמת מקיומו של נתן, והוא עד גם לזיוף בהזמנתו לאותו מפגש משפחתי במוצאי שבת. המפגש בו חשף נתן סודות משפחתיים שעוררו מבוכה, כעס והזמנה של מד"א.

תהליך התבגרותו מתבטא גם באופן שבו הוא מספר את הסיפור. השימוש בגוף ראשון מאפשר לנו להתחבר לדמותו של הילד ולעבור יחד איתו את תהליך ההתבגרות המורכב שלו. בתחילת הסיפור הדיווח הוא פשוט וישיר. הילד משתמש בגוף ראשון רבים ("אנחנו") אשר מדגיש את תחושת השייכות של המספר למשפחה ולחוויה המשותפת. הוא חלק מהמשפחה, מה"קולקטיב". ככל שהוא מתבגר, הסיפור נעשה מורכב יותר. הוא מתחיל להשתמש בתיאורים מטאפוריים, בדימויים. למשל, כשתיאר את נתן עטוף בסדין לבן הוא דימה אותו לאבעבועה לבנה שמתפתלת כאילו יש לו עוד מה לחשוף. בנוסף, הוא מתחיל לשאול שאלות קשות על טראומה ועל אחריות "למה לא מסבירים? למה אסור לשאול? רציתי להבין, מה אמר דוד נתן על דוד יצחק? ועל דודה פרלה?" אך משלא מקבל תשובות ברורות "אמרו לי, די, מספיק, סתם מסכן דוד נתן, השתגע". הוא עובר לחפש אותן בעצמו ומתחיל להטיל ספק בעולם המבוגרים, ובערכים שלו. הילד המספר נעשה עצמאי יותר, ועובר להשתמש בגוף ראשון יחיד ("אני") אל מול בני המשפחה שאותם הוא מתאר בגוף שלישי רבים - "הם, אמרו ש..." המעבר הזה מגוף ראשון רבים לגוף ראשון יחיד מלמד כי הילד מתבגר ומתחיל להסתכל על העולם מנקודת מבט אישית יותר. הוא כבר לא מקבל כמובן מאליו את מה שמכתב על-ידי המשפחה, החברה.

השינוי בסוג המספר משקף את השינוי שחל ביחסו של המספר לדוד נתן ולחברה הסובבת אותו. בתחילה, הוא רואה את דוד נתן דרך עיניים של ילד תמים, מעריץ את מופעי הצלליות שלו ומתעלם מהסודות האפלים. ככל שהוא מתבגר, הוא מתחיל להבחין בסדקים בחזות המושלמת של דוד נתן ובחוסר הרצון של משפחתו להתמודד עם העבר. גילויים אלו גורמים לו להטיל ספק בעולם המבוגרים ולפתח נקודת מבט ביקורתית יותר. למשל, הוא מבקר את התנהגות המשפחה שמרכלת על כל מי שלא הגיע למפגש הקבוע במוצאי שבת.

בליל הסדר שהתקיים אצל דני הוא מתאר באופן מטאפורי את תחושת האשמה של דוד יצחק כשאפילו הצל שלו לא מופיע מאחוריו, או את הבושה של דני הדוחף את ראשו מטה, ועל הקיר הצל שלו נראה כמו שק שיושב לו על הכתפיים. ואת הצל של גליה שמתנדנד יותר מהר ממנה, וכנראה משקף את סערת הרגשות שחבויה בתוכה. חיפוש תשובות וחקר האמת הוא חלק חשוב מתהליך ההתבגרות שלו ומהפיכתו מ"מספר-עד" ל"מספר-גיבור".

השימוש בגוף ראשון יחיד מדגיש את המסע האישי של המספר. הוא לא רק מספר לנו סיפור על דוד נתן, אלא גם משתף אותנו במחשבותיו וברגשותיו. הוא מראה לנו כיצד ילד יכול להתבגר ולהפוך לאדם עצמאי, בעל דעות משלו. הוא בוחר ללמוד מנתן את אומנותו, מסתיר ממשפחתו את ההתקרבות אליו כשהוא מתכופף באוטובוס כדי שפרלה לא תראה שהוא עוקב אחריה. הוא מבקש מנתן ללמד אותו ליצור צלליות, וזה מלמדו, ומשלב בלימוד גם את הארמז על אליהו הנביא שוחט את נביאי הבעל. כך במודע או שלא לומד המספר גם על חשיפת האמת, מגבש את זהותו ולוקח על עצמו את התפקיד של דוד נתן. בסיום הסיפור מצהיר המספר בפני כל, כי בקיץ הוא יעלה מופע של צלליות. הסיום הזה מציג את הילד, שהחל את הסיפור כ"מספר-עד", והפך במהלכו למתבגר אשר נוטל לעצמו את תפקיד הגיבור - "מספר-גיבור".

ריכוז חומרים, פרשנות, עיצוב ועריכה: גלית טולדו משגב

יעוץ ועריכה לשונית - לימור דניאל קיש

מקורות

אדיבי-שושן, אסתו. "אני עומד לערוך מופע של צלליות", פרשנות לסיפור "צלליות" מאת אמיר גוטפרוינד [בקישור](#) לאתר משרד החינוך פרשנות.

בכר, אורלי. פרשנות לסיפור "צלליות", קריית חינוך "דרור".

גוטפרוינד, אמיר 2005. "צלליות" בתוך: **צלליות - 11 סיפורים**, עורך: אתגר קרת, הוצ' זמורה ביתן (7-16).

פוקו, מישל (1961). **תולדות השיגעון בעידן התבונה**. הוצ' כתר.

פינטו-אבקסיס, נינה (2014). "גוטפרוינד, אמיר" בתוך: עורכים: זיסי סתוי, פרופ' יגאל שוורץ, **לקסיקון הקשרים לסופרים ישראלים**, הוצ' דביר, עמ' 242-242.

הסיפור צלליות / אמיר גוטפרוינד מתוך: "הפודקאסט הלא חינוכי של שי גנזיה" [בקישור](#).

